

DE ORCHIDEEËN IN ZUID LIMBURG; RESULTATEN VAN EEN TOTALE INVENTARISATIE IN 1980

door

G.A.J. KREUTZ

Achterdenwinkel 281, 6372 RP Schaesberg

Inleiding

Gedurende de laatste tien jaren heb ik mij bezig gehouden met het inventariseren en fotograferen van de orchideeën in Zuid-Limburg. Daarnaast heb ik om te kunnen vergelijken ook vrijwel alle soorten in de overige delen van Europa bestudeerd en gefotografeerd.

In 1980 heb ik de taak op mij genomen om in Zuid-Limburg een gedetailleerde inventarisatie te verrichten van alle nog aanwezige orchideeënsoorten. Hierbij zijn alle vindplaatsen bezocht en alle bloeiende planten zo nauwkeurig mogelijk geteld. Reden voor deze inventarisatie was vooral om een totaal overzicht te verkrijgen van de stand van zaken anno 1980. De laatste beschrijvingen dateren immers van zo'n tien jaar geleden (HILGERS, 1967-1973).

Bij de inventarisatie zijn alle vindplaatsen aangegeven op een topografische kaart met een raster-grootte van 50 x 50 meter. Alle vindplaatsen heb ik in 1980 zelf bezocht om de bloeiende planten te tellen, waarbij ik voor wat betreft de grotere popula-

ties medewerking heb gehad van de heren Hennekens en Schaminee. Uiteraard kan in dit tijdschrift niet tot publikatie van gedetailleerde vindplaatsgegevens worden overgegaan omdat dit zou kunnen leiden tot plukken en uitgraven of, wat minstens even erg is, tot overmatige betreding waardoor uitroeiing van deze planten het gevolg zou kunnen zijn. In een serie artikelen zullen de resultaten van de inventarisatie gepubliceerd worden waarbij de volgende taxa aan bod komen:

Aceras anthropophorum, Poppenorchis.
Anacamptis pyramidalis, Hondskruid.
Cephalanthera damasonium, Bleek bosvogeltje.
Cephalanthera rubra, Rood bosvogeltje.
Coeloglossum viride, Groen nachtorchis.
Dactylorhiza incarnata, Vleeskleurige orchis.
D. maculata, Gevlekte orchis.
D. fuchsii, Bosorchis.
D. maculata x *fuchsii*.
D. maculata subsp. *elodes*, Tengere heideorchis.
D. majalis, Breedbladige orchis.
Epipactis atrorubens, Bruinrode wespenorchis.
E. helleborine, Breedbladige wespenorchis.
E. muelleri, Muellers wespenorchis.

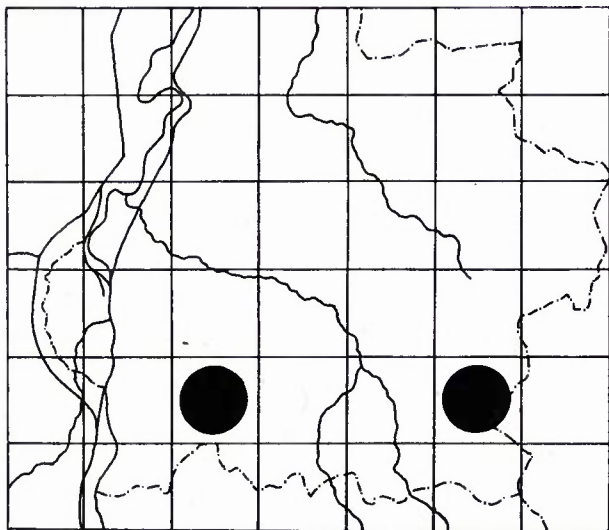
Figuur 1.
Aceras anthropophorum.

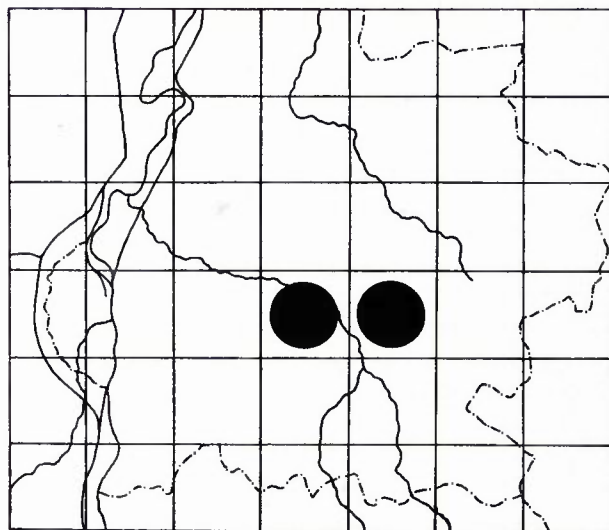
Figuur 2.
Anacamptis pyramidalis.

Figuur 3.
Cephalanthera damasonium.

Figuur 4.
Aceras anthropophorum in Zuid-Limburg.

Figuur 5.
Anacamptis pyramidalis in Zuid-Limburg.

E. palustris, Moeraswespenorchis.
Gymnadenia conopsea, Grote muggenorchis.
G. conopsea var. *leucantha*, albino variëteit Grote muggenorchis.
G. conopsea subsp. *densiflora*.
G. conopsea subsp. *densiflora* var. *leucantha*.
Orchis mascula, Mannetjesorchis.
O. militaris, Soldaatje.
O. militaris, var. *albiflora*, albino variëteit Soldaatje.
O. morio, Harlekijn.
O. purpurea, Bruine orchis.
O. purpurea var. *albiflora*, albino variëteit Bruine orchis.
O. x hybrida, Soldaatje x Bruine orchis.
O. simia, Aapjesorchis.
Listera ovata, Keveorchis.
Neottia nidus-avis, Vogelnestje.
Ophrys apifera, Bijenorchis.
O. insectifera, Vliegenorchis.
O. insectifera var. *ochroleuca*, albino variëteit Vliegenorchis.
Platanthera bifolia, Welriekende nachtorchis.
P. chlorantha, Bergnachtorchis.
P. x hybrida, Welriekende x Bergnachtorchis.
Spiranthes spiralis, Herfstschröeforchis.

Er zal geen beschrijving worden gegeven van de planten aangezien dit al vele malen is gebeurd (zie literatuurlijst).

Wél aan bod komen de vindplaatsgegevens waarbij alleen uurhok (zie MENNEMA et al, 1980; DE GRAAF, 1979) en gemeente worden vermeld. De genoemde uurhokfrequentie duidt het aantal uurhokken aan waarin de betreffende soort in 1980 is aangetroffen. Daarnaast wordt het biotoop genoemd waarbij onderscheiden worden het Mesobrometum (kalkgraslanden), het Querceto-Carpinetum (Eiken-haagbeukenbossen), de

Molinio-arhenatheretea (Vochtige graslanden) en de Montio-cardaminetea (Brongemeenschappen) cf. WESTHOFF & DEN HELD, 1969.

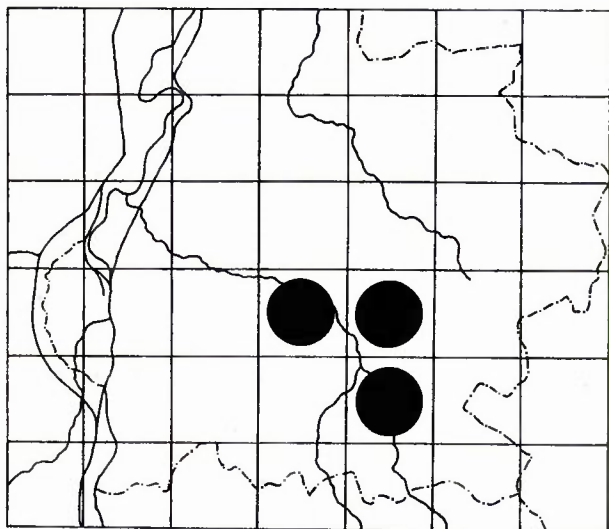
De aantallen betreffen de bloeiende planten en worden gegeven per vindplaats gevolgd door het totaal voor Zuid-Limburg. Voor soorten als *Epipactis helleborine* (Breedbladige wespenorchis) en *Listera ovata* (Keveorchis) is het niet mogelijk om exacte aantallen te geven aangezien deze soorten gelukkig nog verspreid en vrij algemeen voorkomen.

Onder de kop "toestand" wordt aangegeven of de soort toeneemt, constant is of, en dat is doorgaans het geval, afneemt. Bij eventuele afname worden bovendien waar mogelijk de hoofdoorzaken aangegeven waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de volgende oorzaken:

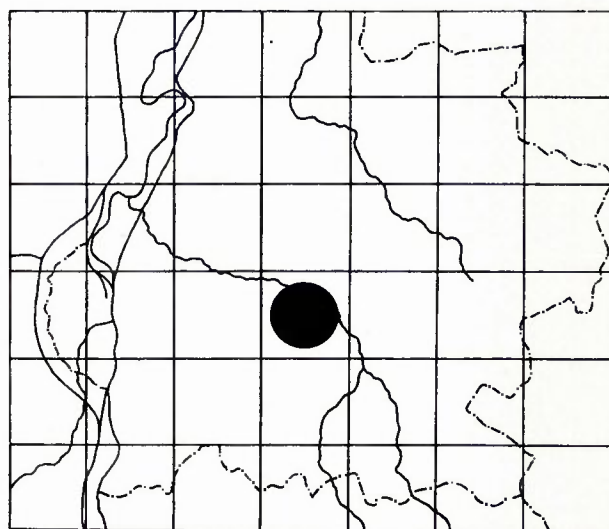
slecht beheer (9 x)
 overmatige betreding (27 x)
 eenzijdig beheer, o.a. mosvorming (21 x)
 landbouwvergiftiging, o.a. mest (3 x)
 verdringing door struikgewassen (15 x)
 dichtgroeïend bos (37 x)
 grensoverschrijdende activiteiten van landbouwers (3 x)
 daling van de grondwaterstand, o.a. demping (3 x)

Over het algemeen kan 1980 echter als een gunstig jaar voor de orchideeën populaties in Zuid-Limburg worden beschouwd.

Voor eventuele aanvullende gegevens van vindplaatsen houd ik mij aanbevolen.

Figuur 6.
Cephalanthera damasonium in Zuid-Limburg.

Figuur 7.
Cephalanthera rubra in Zuid-Limburg.

Aceras anthropophorum (L.) R. Br. ex. Ait f.
Poppenorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 2.

Deze soort komt in Nederland alleen voor in Zuid-Limburg, in het krijtdistrict, waar hij altijd al zeldzaam is geweest. Vroeger kwam de soort nog op enkele plaatsen voor in de gemeente Voerendaal. Helaas zijn vele exemplaren van *Aceras anthropophorum* de laatste jaren verdwenen.

In 1980 waren mij nog slechts 2 plaatsen bekend. Deze soort zal ook in de komende jaren nog verder achteruit gaan. De vindplaats in de gemeente Gronsveld groeit langzaam maar zeker dicht met "*Rubus spec*", waardoor *Aceras* hier zal verdwijnen. Figuur 1 en 4.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-31	Gronsveld	Mesobr.	bedreigd, A5.	9
62-34	Vaals	Querce.	bevredigend, T.	1
				10

Anacamptis pyramidalis (L.) Rich.
Hondskruid

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 2

Anacamptis pyramidalis komt in Nederland voor op één plaats in de duinen (in 1979 werden daar 1200 ex. geteld, in 1980 2 ex.) en in Zuid-Limburg, waar hij vroeger op twee plaatsen is aangetroffen. Na 1930 zijn deze vindplaatsen in Zuid-Limburg verdwenen. Gelukkig is een tiental jaren geleden de soort weer aangetroffen op een krijthelling, waar hij zich tot nu

toe heeft weten te handhaven. In 1979 telde ik hier drie exemplaren. Volgens mij zijn deze planten hier zaailingen vanuit de orchideeëntuin in het Gerendal. In 1979 is er nog een vindplaats bijgekomen van *Anacamptis pyramidalis* en wel in de gemeente Voerendaal. Dit jaar heeft geen van de planten gebloeid. Figuur 2 en 5.

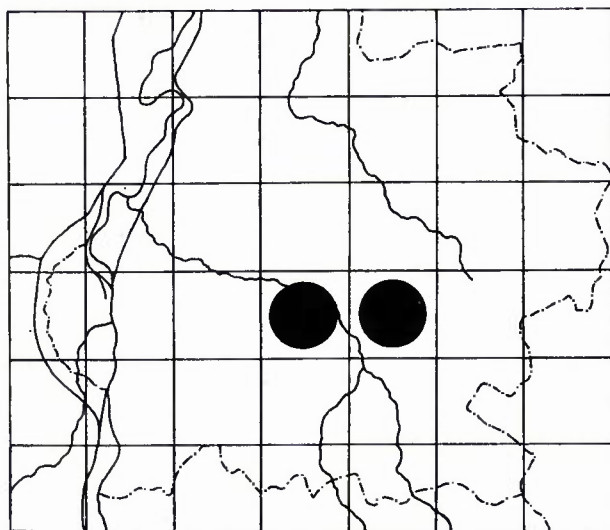
uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantal exx.
62-22	Wylre	Mesobr.	bevredigend, C, A3.	0
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend, A5	0
				0

Cephalanthera damasonium (Mill) Druce.
Bleek bosvogeltje

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 3

Het Bleek bosvogeltje is ook een plant die in Nederland alleen voorkomt in het krijtdistrict van Zuid-Limburg. Helaas heb ik op sommige vindplaatsen van *Cephalanthera damasonium* in 1980 geen exemplaren meer waar genomen.

Op de vindplaats in de gemeente Wijlre neemt hij sterk in aantal toe. Men kan daar exemplaren aantreffen van een meter hoog. Deze orchidee groeit op krijthellingen, waar de planten dan meestal onder struiken of in de schaduw staan. *Cephalanthera damasonium* zal ook in de komende jaren qua aantal vrijwel constant blijven. Figuur 3 en 6.

Figuur 8.
Coeloglossum viride in Zuid-Limburg.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-22	Wylre	Mesobr.	bevredigend C, A3	280
62-22	Wylre	Mesobr.	bevredigend C, A3	480
62-23	Eys	Querce.	bedreigd A6	1
62-22	Wylre	Querce.	bedreigd A6	3
62-33	Gulpen	Querce.	bedreigd A6	20
62-22	Valkenburg	Querce.	bevredigend	21
62-22	Valkenburg	Querce.	bedreigd A2	6
62-22	Wylre	Mesobr.	bevredigend T	7
				818

Cephalanthera rubra (L.) Rich.

Rood bosvogeltje

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 1

Volgens een mondelinge mededeling van de heer Hoekman heeft hij *Cephalanthera rubra* in 1979 en 1980 aangetroffen in de gemeente Wylre. Na intensief zoeken heb ik de planten echter niet kunnen vinden.

Tot 1914 is *Cephalanthera rubra* aangetroffen in het Gerendal. Daarna is de plant verdwenen uit Nederland. In Nederland komt de plant normaliter alleen voor in het krijtdistrict van Zuid-Limburg. Toch zijn enkele jaren geleden een groot aantal exemplaren van deze soort aangetroffen in de Biesbosch. Figuur 7 en 9.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-22	Wylre	Mesobr.	bevredigend	0
62-22	Wylre	Mesobr.	bevredigend	2
				2

Coeloglossum viride (L.) Hartm.

Groene nachtorchis

Uurhokfrequentie in Zuid-Limburg: 2

Coeloglossum viride is een soort die door zijn groene kleur en zijn geringe afmeting moeilijk te vinden is.

Gelukkig zijn tot op heden nog enkele vindplaatsen bewaard gebleven in Zuid-Limburg. Op het terrein in de gemeente Wylre, waar hij zeer snel achteruit gaat kan men *Coeloglossum viride* gezamenlijk aantreffen met *Orchis morio*, die dan al uitgebloeid is, en *Dactylorhiza maculata*, die hier massaal voorkomt. Gelukkig is er enkele jaren geleden een nieuw terrein, waar de Groene nachtorchis pas zo'n vijftal jaren voorkomt, aangekocht door een Natuurbeschermingsvereniging in de gemeente Wylre.

Dit jaar is *Coeloglossum* sterk in aantal toegenomen. Ook op de vindplaats in de gemeente Voerendaal neemt de soort in aantal toe. Figuur 8 en 10.

uurhok	gemeente	biotoop*	toestand*	aantalex.
62-22	Wylre	Mesobr.	bedreigd A1	41
62-23	Voerendaal	Mesobr.	bevredigend T	21
62-22	Wylre	Mesobr.	toename T1	13
				75

* **biotoop:** Mesobr. = Mesobrometum, Querce. = Quercetocarpinetum;

* **toestand:** A1 = afname door slecht beheer, A2 = afname door overmatige betreding, A3 = afname door eenzijdige beheersmethode, A5 = afname door verdringing door struikgewas, A6 = afname door dichtgroeend bos, C = constant, T = toename, T1 = aankoop door natuurbeschermingsvereniging.

Figuur 9.
Cephalanthera rubra.

Figuur 10.
Coeloglossum viride.

Literatuur

DANESCH, O. & E. DANESCH, 1962. Orchideeën Europas I, Mitteleuropa. Hallwag Verlag, Bern u. Stuttgart.

DIJKSTRA, S.J. Ons Krijtland Zuid-Limburg IV. Orchideeën van Zuid-Limburg. Wetensch. Meded. KNNV no 76.

GRAAF, D. TH. DE, 1979. Over het gebruik van uur- en kilometerhokken. Natuurhist. Maandbl. 68 (5) p. 77-79.

HILGERS, J.H.M., 1967 - 1973. De achteruitgang van de Orchidaceae in Zuid-Limburg. Natuurhist. Maandbl. 56 - 62 (13 afl.)

LANDWEHR, J., 1977. Wilde orchideeën van Europa. Dln. 1 en 2. Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten, 's Graveland.

MENNEMA, J., A.J. QUENÉ-BOTERENBROOD & C.L. PLATE, 1980. Atlas van de Nederlandse flora. Deel 1. Uitg. Kosmos, Amsterdam.

SUNDERMANN, H., 1975. Europäischen und mediterrane Orchideen. 2. Erweiterte und völlig neu gestellte Aufl. Berlin.

SUMMERHAYES, V.S., 1951. Wild orchids of Britain. London.

WESTHOFF, V. & A.J. DEN HELD, 1969. Plantengemeenschappen in Nederland. Thieme & Cie, Zutphen.

Summary

THE ORCHIDS IN SOUTH-LIMBURG; RESULTS OF AN INVENTORY IN 1980.

During 1980 the author carried out a complete inventory of the orchids in South Limburg. All flowering plants were located and counted. The results are given in a series of articles of which the last one will contain a more detailed summary.

UIT DE FLORA VAN LIMBURG

Waarnemingenrubriek van de Plantenstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap onder redactie van D. Th. de Graaf, Natuurhistorisch Museum, Bosquetplein 6-7, 6211 KJ Maastricht, tel.: 043-13671.

Adoxa moschatellina L. **Muskruid**. Putberg in hok 62-64*, F. van Westreenen, 1979; St. Pietersberg - Slavante in hok 62-28* en in het Bunderbos in hok 61-18*, W. v.d. Coelen, mei '80; Heythuisen - Beijlshof langs de Tungelroysche beek in hok 58-33*, J. Cortenraad, III-'80.

Agrostemma githago L. **Bolderik**. 1 ex. in verruigd grasland in hok 62-31, A. Vluggen, nà 1950 (opg. F. van Westreenen); 1 ex. langs wegberm in hok 62-22 en enkele exx. te Wahlwiller in hok 62-33, F. van Westreenen, zomer '79.

Amaranthus retroflexus L. **Papegaaiekruid**. Stortplaats aan de Maas te Roermond in hok 58-44, H. Hillegers, 2-10-'57.

Antirrhinum orontium L. **Akkerleeuwebek**. In bietenakker te St. Joost in hok 60-13*, J. Cortenraad, VIII-'80.

Aphanes arvensis L. **Akkerleeuweklauw**. In graanakker te Hoogveld, Meerssen, in hok 62-11, H. Hillegers, 14-7-'58.

Apium nodiflorum (L.) Lag. **Groot moerasscherm**. Bronbeek in de Noorbeemden in hok 62-41, E. Blink, 1979.

Arabis hirsuta (L.) Scop. subsp. *hirsuta*. **Ruige scheefkelk**. Op mergelblokken bij het rotsparc te Valkenburg (tientallen exx.) in hok 62-22*, J. Cortenraad, 20-6-'80.

Armoracia rusticana G.M. et Sch. **Mierikswortel**. Volop in de nieuwbouwwijk De Heeg op opgehoogde grond en in Heugemerveld en langs Hoge Kanaaldijk in de hokken 61-28 en 61-38, W. v.d. Coelen, voorjaar '80.

Asperula arvensis L. **Akkerbedstroo**. Als 'onkruid' in moestuin aan de Bunderstraat te Meerssen in hok 62-11, H. Hillegers, 8-7-'62.

Asplenium trichomanes L. **Steenbreekvaren**. ± 20 exx. op muur van boerderij te St. Jansgeleen in hok 60-52*, J. Cortenraad, 26-12-'80; samen met *Dryopteris filix-mas* en *Asplenium ruta-muraria* op kapel van kerkhof Tongerse weg in hok 61-27*, W. v.d. Coelen, 12-11-'80.

Brachypodium pinnatum (L.) P.B. **Gevinde kortsteel**. In helend grasland aan rand Cannerbos in hok 61-27* en 61-37*, J. Cortenraad, VI '80.

Brachypodium sylvaticum (Huds) P.B. **Boskortsteel**. Te Houthem, Ravensbosch in hok 62-12*, te Maastricht-Slavante in hok 61-28* en te Bemelen in de bossen bij het dorp en aan de Schiepersberg in hok 61-21*, J. Cortenraad, zomer '80.

Buglossoides arvensis (L.) Johnston. **Ruw parelzaad**. Langs de berm van Kuilenbergweg tussen Amby en Berg en Terblijt in hok 62-21*, H. Hillegers & W. v.d. Coelen, 6-6-'80.